

OPVOEDING DOOR SPORT

BEWEGEN EN SPORT: WAARDEVORMEND

ETHIEK IN BEWEGEN EN SPORT OP SCHOOL

Het 'Europees Jaar van Opvoeding door Sport' heeft in 2004 plaatsgevonden. Veel van de geïnitieerde projecten krijgen een vervolg in 2005. Wat betekent dat voor het vak bewegingsonderwijs op school? Moeten we tijdens de lessen andere accenten gaan leggen of is er niets nieuws onder de zon en speelt opvoeding al decennia lang een belangrijke rol in ons vak? Al vaker is geconstateerd dat bewegingsonderwijs een waarde(n)vol vak is. Maar hoe zit het dan met die opvoedende waarde? Door: Hilde Bax

Wat hebben bewegen, sport en ethiek met elkaar te maken? Als je iemand op straat vraagt naar de ethische waarde van bewegen, dan zul je waarschijnlijk nietszeggend aangestaard worden. Waarom? Omdat de voorbijganger niet eerder gereflecteerd heeft op bewegen en/of ethiek. Hij zal zich in de meeste gevallen niet verdiept hebben in ethiek met betrekking tot onderwijs, sport en/of gezondheid.

In de contexten van onderwijs, sport en de gezondheidssector hebben we te maken met het beïnvloeden van bewegen. Hoe doen we dat? Wat verstaan we onder bewegen? Hoe kijken we naar menselijk bewegen? Wat mag en wat mag niet? Anders gezegd, wat vinden we ethisch verantwoord en wat niet en waarom?

In dit artikel, dat sterk leunt op het boek *Ethiek in Beweging* waarvan in april de tweede druk verschijnt¹, wordt stilgestaan bij bewegen en sport op school en de waardevorming daarbinnen.

Bewegen is gevat in een kader van waarden. Hoe wordt gedacht over waarden en hoe kan waardevorming plaatsvinden? Hoe werken waarden door in specifieke bewegingssituaties en hoe komen ze daarin tot uitdrukking? Bij verschillende van de genoemde vragen zal stilgestaan worden. Bezinning op waarden en normen in de handelingspraktijk van bewegen en bewegingsbeïnvloeding binnen de drie contexten van gezondheid, sport en onderwijs is belangrijk. De contexten van de sport en de gezondheidszorg worden slechts zijdelings genoemd, maar zijn daarom niet minder boeiend.

OPVATTINGEN OVER BEWEGEN EN SPORT OP SCHOOL

Globaal genomen zijn er voor het vak op school drie grote doelstellingen gebieden te onderscheiden. Deze zijn: leerlingen inleiden in de bewegings- en sportcultuur, een bijdrage leveren aan de persoonlijke en sociale ontwikkeling van leerlingen en/of bijdragen aan de gezondheid en een gezonde levensstijl voor nu en later.

Als het er vooral om gaat leerlingen beter te leren bewegen en sporten, dan gaat het om een intrinsiek belang. Beter leren bewegen en sporten is het doel.

Bij de andere twee doelgebieden (globaal: sociale ontwikkeling en gezondheid) wordt bewegen en sport als middel gebruikt om vakoverstijgende doelen te realiseren. Het belang is extrinsiek. Net zoals in de sport kan bij het schoolvak gesproken worden over een dubbelkarakter: in de lessen kunnen zowel intrinsieke als extrinsieke doelen nagestreefd worden.

Hoewel sport en bewegingsonderwijs zich niet zozeer onderscheiden door andere bewegingsactiviteiten, verschillen ze wel door hun legitimatie en de na te streven doelen.

In beide contexten kan het startpunt genomen worden in een relationele visie op menselijk bewegen. Hierbij wordt een onlosmakelijke verbondenheid mens en wereld verondersteld, die elkaar wederzijds betekenis geven. Bewegen van mensen is een bepaalde wijze van handelen en dat impliceert een intentionaliteit en een betekenisvolle omgeving *om te* ... Bij bewegingshandelen is de primaire intentionaliteit op een bepaalde wijze van verplaatsen gericht in een voor sport en bewegen ingerichte context.

Kenmerkend voor school is dat alle jeugdigen bereikt worden. Ook de kinderen die geen lid zijn van een sportvereniging, bijvoorbeeld omdat ze niet zo gemakkelijk leren bewegen of omdat hun ouders sport niet belangrijk vinden in het kader van de opvoeding. Op school worden leerlingen geïntroduceerd in veel verschillende bewegings- en sportactiviteiten, wordt gewerkt in niveau- en interesseheterogene groepen en vaak in klassenverband met jongens en meisjes samen. Bovendien wordt het schoolvak gegeven door een leraar die zorgdraagt voor een pedagogisch en didactisch leerklimaat.

Maar wat betekenen deze karakteristieken voor opvoeden in waarden en normen? Is er een groot verschil of het vak meer intrinsiek, dan wel meer extrinsiek wordt gelegitimeerd?

WAARDEN IN BEWEGEN EN SPORT OP SCHOOL

De vraag waar het om gaat is: hoe maak je concreet werk van de moraliteit in bewegen en sport op school? Hoe laat je in bewegingsactiviteiten zien en ervaren dat er een 'ethiek in beweging' is? Hoe maak je zichtbaar dat bewegen en sport waardevormend zijn, juist omdat zij fundamentele waarden vertegenwoordigen en daaraan uitdrukking geven? Die waarden worden in de activiteit van bewegen zelf tot stand gebracht. Ze worden er niet van buitenaf aan toegevoegd. Door te bewegen ontdek je die waarden. Dat is bepalend voor het verstaan van de morele ervaring. Daarbij gaat het zowel om algemene waarden die het kader vormen voor bewegen en sport als om de concretisering daarvan in specifieke bewegingsactiviteiten.

Moraal gaat over waarden en normen in het handelen, over wat goed handelen is. Die waarden en normen kunnen specifiek zijn voor bewegen en sport, bijvoorbeeld omgaan met je eigen lichamelijkeheid,

P S CHOOl

FOTO: ANITA RIEWERSMA

Elkaar helpen

fair play, regelbesef, doorzettingsvermogen, teamspirit en omgaan met verlies en winst.

Bewegen en sport vertegenwoordigen eigen waarden, in bewegings-situaties leren leerlingen waarden verstaan. Bewegingsactiviteiten zijn in hun uitvoering waardevol.

Ter illustratie wordt specifiek ingegaan op de waarden lichamelijke, regelbesef en omgaan met verlies en winst. Ze worden belicht binnen het thema 'samenwerken'.

Wat betekenen deze waarden voor de wijze van samenwerken? Hoe ga je om met anderen in bewegings- en sportactiviteiten? Wat zijn de rechten van anderen en van jezelf?

Het leren verstaan van de eigen lichamelijke

Hoe betrek je anderen bij een bewegingsactiviteit die je zelf heel erg ziet zitten en waar je anderen bij nodig hebt? Je kunt zo op anderen inspreken, dat je hen overtuigt in een vorm van dynamisch taalgebruik. Of heb je dan de ander slechts overdonderd en niet de mogelijkheid geboden zelf positie in te nemen?

Dit is een *morele vraag*: het spelen met de afhankelijkheid van de ander geeft aan de ander niet het volle gewicht.

Hoeveel kun je 'overlaten' aan anderen? De keuze die de ander gaat maken, moet zoveel mogelijk een vrije keuze zijn, niet bepaald door buiten de zaak liggende factoren. In die zin is er een duidelijke grens en de andere persoon moet een eigen verantwoordelijkheid kunnen

dragen, juist als het om het verstaan van het eigen lijf gaat. Wel moet je zorgen voor de voorwaarden waarbinnen die keuze als een vrije keuze gemaakt kan worden.

We leven in een *markt- of transactiemaatschappij*. Het gaat om de overdracht van goederen en het maken van afspraken, die vanuit het perspectief van de handelaar zinnig zijn. Maar deze berekenende houding is niet de enige die van belang is. Er is in de samenleving steeds meer sprake van *participatie-arrangementen*: een nieuwe sfeer van gezamenlijkheid of burgerlijkheid waarin we elkaar tegenkomen en waarin we samen iets ondernemen op basis van vrije instemming.

In de sportwereld is steeds aandacht geweest voor deze arrangementen. En daarbij ook voor aspecten van *erkenningsethiek*, waarin je aandacht hebt voor de voorwaarden van menselijkheid. En daarin hoort ruimte voor de keuze van de afzonderlijke persoon die je in zijn uniciteit en lichamelijkeheid erkent.

Het besef leren krijgen van waarden en regels

Bij het leren van de werking van regels die over samenwerking gaan, staat de verantwoordelijkheid van de afzonderlijke persoon voorop. Die waarde kun je niet ongedaan maken. Wel kun je door regelgeving de voorwaarden waaronder gesport wordt vaststellen, zodat de eigen waarde van die bewegingsactiviteit voor het voetlicht kan treden. Let daarbij op de regels van de context waarbinnen gesport wordt en op

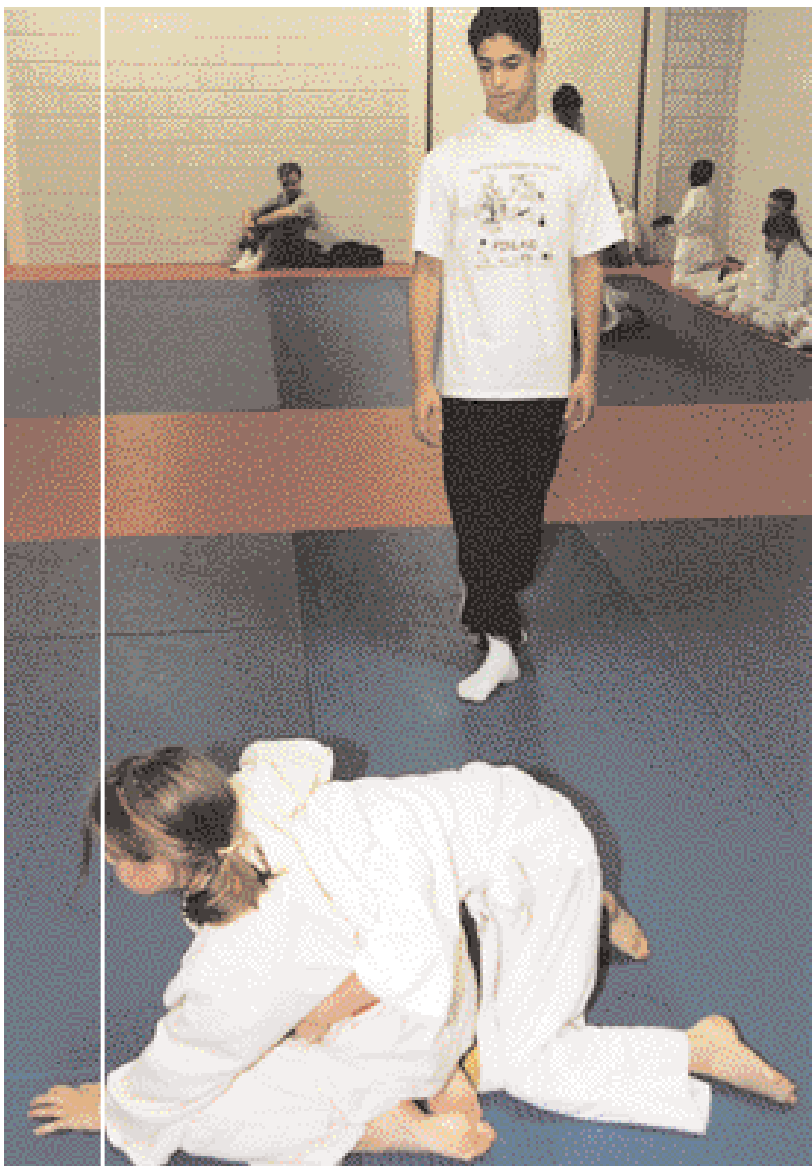

FOTO: ANITA RIEMERSMA

Omgaan met verlies/winst

de regels van de (team)sport zelf.

Vanuit de bewegingsactiviteit en de wijze waarop je die van de nodige voorwaarden en regels voorziet, kun je de waarden en normen voor het bewegen afleiden. De samenwerking is goed als je daardoor je eigen situatie, je eigen bijdrage beter leert verstaan.

Hoe sterk is het opgaan in het team, in de groep? Voorop staat steeds de nadruk op de verantwoordelijkheid van de persoon voor zichzelf volgens het devies van Socrates: 'Draag zorg voor jezelf'. En op de verantwoordelijkheid om de voorwaarden te realiseren, ook in teamsport, waarin die verantwoordelijkheid uitgeoefend kan worden.

Het leren verdragen van verlies en het omgaan met winst

De structuur van het samenwerken moet zo zijn dat een 'verlies' niet de inzet tot samenwerken en samenspel verlamt. De waarde van het spel en van de bewegingsactiviteit wordt erkend en die erkenning maakt het mogelijk om een eventuele tegenslag te doorzien als 'pech onderweg': een noodzakelijke relativering.

Bij verlies alleen maar concluderen 'dat het nu eenmaal zo is' duidt op

een nogal gebrekkige wijze van kunnen omgaan met verlies, het is een aanzet om opnieuw verder te gaan met behoud van eigen waarde en plezier van het spel.

'Noah (bondscoach van de Franse tennisteam) heeft leren relativeren, omdat hij de afgelopen jaren een metamorfose heeft ondergaan. Voor hem was het tennis een glazen kooi, waaruit hij zich eindelijk heeft weten te bevrijden. Niet langer rust de vloek van de natie op zijn schouders als de speler Noah faalde op Roland Garros. Hij is zijn eigen gids geworden. 'Sport is slechts een excuus om elkaar te ontmoeten', meent hij nu. 'Ik begrijp niet waarom ik een ander mens zou moeten zijn als ik verlies. Ik huilde als speler vaak na een nederlaag, in de veronderstelling dat ik ook als mens had gefaald. Pas nadat ik zeven jaar geleden met tennis stopte, kwam ik tot de verbijsterende ontdekking dat ik al die tijd niets van het leven had begrepen. Mijn geluk bleek niet afhankelijk te zijn van de oordelen van anderen. De tennisser Noah leed onder slechte kritieken en zijn ego werd geveild door lovende verhalen. Jonge spelers moeten leren zelf te beslissen over hun leven. Daar krijgen ze echter niet de tijd voor. Ik constateer dat al die kinderen in het vrouwencircuit niet zichzelf kunnen zijn.' (NRC 4-10-1997)

OOG VOOR WAARDEVOL KARAKTER BEWEGEN EN SPORT

Een extrinsieke legitimatie van bewegingsonderwijs is allerminst nodig om aandacht te hebben voor waardevorming. Toch lijkt het erop dat de overheid en allerlei andere maatschappelijke krachten, denk aan verzekeringsmaatschappijen, vooral waarde toekennen aan bewegingsonderwijs en sport in het algemeen als deze een aantoonbare bijdrage leveren aan de sociale en gezondheidsontwikkeling. Afhankelijk van de situatie worden ofwel de fysieke effecten breed uitgemeten, die bijdragen aan fitheid en gezondheid, dan wel ligt de nadruk op de mentale effecten, zoals persoonlijkheid, zelfbeeld, psychisch welbevinden en de cognitieve ontwikkeling. Of er is juist aandacht voor de sociaal-maatschappelijke effecten, in de sfeer van de overdracht van waarden en normen, sociaal gedrag en de sociale integratie.

Waarvoor komt dit en hoe willen we daarmee omgaan?

Waarschijnlijk worden er vaak extrinsieke legitimaties gezocht omdat de opvattingen over bewegen en lichamelijkeheid uit hun context worden gehaald.

Het vertrekpunt bij het relationele referentiekader is de *verbondenheid* mens wereld, zonder elkaar zijn ze niet voorstelbaar. In het leven van alledag is al het lichamelijke geestelijk en al het geestelijke uit zich lichamelijke, beide zijn met elkaar vergroeid. De mens staat in een onlosmakelijke relatie tot zijn omgeving, zijn wereld. Deze betrokkenheid wordt meestal met de term *intentionaliteit* aangeduid. In onze betrokkenheid op de wereld doet die wereld zich niet als een neutrale, een mensonafhankelijke wereld voor, maar als een *wereld om te*, als een betekenisvolle wereld. Ze lokt je uit om actie te ondernemen. Binnen een relationele bewegingsopvatting gaat het om bewegen als handelen, het verwerklijken van betekenisrelaties. Men spreekt van *bewegingshandelingen* als betekenisrelaties primair gericht zijn op een specifieke wijze van verplaatsen in een daarvoor uitnodigende bewegingsomgeving.

Als de relationele verbondenheid wordt verlaten en niet langer uitgegaan wordt van betekenisrelaties, dan kan bewegen en sporten be-

schreven worden in inwendige dan wel uitwendige factoren. Het kan daarbij zowel gaan om inwendige factoren, zoals geest, emotie, cognitie, motorische grondeigenschappen, als om uitwendige factoren zoals de zwaartekracht en sociale regels van bijvoorbeeld de bewegingscultuur. Enerzijds is er oog voor bijvoorbeeld vergroting van spierkracht en het vergroten van de fysieke conditie. Anderzijds is er belangstelling voor waarneembare bewegingen, motorische vaardigheden.

Ook bij deze niet-relatieve (instrumentele) benadering van bewegen en sport zijn er relaties met de omgeving. Het verschil met de relationele bewegingsopvatting betreft de *geaardheid* van die relaties. Bij de instrumentele visie gaat het om extrinsieke (causale) relaties. Zowel causale relaties als betekenisrelaties zijn empirisch. Beide visies op bewegen zijn op te vatten als transformaties van de werkelijkheid en verschillen relatief van elkaar. Bij de instrumentele visie past het dat bewegen als middel gezien wordt en ook heel goed bruikbaar voor persoonlijke en sociale ontwikkeling. Bewegen kan prima dienst doen in het kader van de waarde gezondheid en een vitale levensstijl.

BESLUIT

Omdat niet iedereen vanuit eenzelfde visie op bewegen en sport vertrekt, zullen er verschillende wegen blijven die leiden tot waardevermoring in en/of door bewegen op school, de sport en binnen de gezondheidssector.

In een post-moderne samenleving mogen we verschillen van elkaar. En is het niet mooi, als de verschillen elkaar verrijken?

			Tel : 0227-549450 Fax : 0227-549495 E mail : info@duketravel.nl Adres : Rijksweg 1, 1074 NM
STEDENREIZEN	SPORT / ACTIEF	WINTERSPORT	
			

Brezo Kampen

levert / bedrukt / borduurt

sportkleding
sweaters / t-shirts

met uw schoollogo

Ilaatlanderdijk 22, 0263 AR Kampen
 Tel. 038 - 333 15 35 / Fax 038 - 333 10 91
 E-mail: brezo@hctnct.nl / Website: www.brezo.nl

Ethiek in Beweging

H. Bax & A. van den Heuvel, *Ethiek in Beweging; bewegen en ethiek in onderwijs, sport en gezondheidssector*, Assen, Van Gorcum, april 2005, 2° herziene druk, ISBN 90 232 4064 2

Deze tweede herziene druk belicht vanuit meerdere invalshoeken het menselijk bewegen waarbij wordt aangesloten bij competentiegericht leren en opleiden. Studenten kunnen zelfstandig en in groepen aan de slag. Ieder hoofdstuk is voorzien van een casus, één of meer stellingen en diverse vragen. Het eerste deel gaat over opvattingen die ten grondslag liggen aan bewegingscon-

cepten. In het tweede deel laten de auteurs zien dat bewegen gevat is in een kader van waarden; moraal en ethiek. Ze geven aan hoe over waarden gedacht kan worden en hoe bepalend reglementen en instituties zijn voor het verstaan van waarden. Hoe werken waarden door in specifieke bewegingssituaties en hoe komen ze daarin tot uitdrukking? Vanuit deze waardeverheldering worden creatieve wijzen van omgaan met waarden en normen besproken. Hierbij krijgt de individuele verantwoordelijkheid van de beweger bijzondere nadruk.

In het derde deel tenslotte zijn een paar beroepscode op een rij gezet. Helaas is het niet altijd vanzelfsprekend dat de leraar, trainer en werker in de gezondheidssector weten wat kan en wat nagelaten dient te worden. Bezinning op waarden en normen in de handelingspraktijk van bewegen en bewegingsbeïnvloeding binnen de drie contexten van gezondheid, sport en onderwijs gaat aan de codes vooraf. Codes zijn bakens voor de invulling van mogelijkheden, ter realisering van competenties maar ook kunnen codes misstanden en overtredingen proberen te voorkomen. Het is boeiend te zien hoe in de formulering van competenties en codes in het derde deel de termen van verantwoording en verantwoordelijkheid telkens hun betekenis en toepassing vinden.

'Ethiek in Beweging' is vooral als studieboek geschreven voor studenten van de ALO's, de Sport, Management en Gezondheidsopleidingen, de Leergang Vakbekwaam Bewegingsonderwijs van de Pabo en voor professionele trainers en coaches opleidingen. Daarnaast is het boek interessant voor professionals en andere geïnteresseerden die betrokken zijn bij waarde(n)vol bewegen in onderwijs, sport en de gezondheidssector. Daarbij denken we bijvoorbeeld aan de levensbeschouwelijke koepels, sportfysiotherapeuten en sportartsen.

CORRESPONDENTIE: H.H.T.Bax@hva.nl